

UN RETRAT DE KAREN BLIXEN (1885-1962) ¹

Vinyet Panyella

*A man achieves the
destiny he alone
can claim, the fate
he alone can bear.*
Karen Blixen

I allí quedà, estrangera...
R.M.Rilke, traduït per Joan Vinyoli

Introducció a una vocació literària

Hi ha moltes frases que, extretes de l'obra de Karen Blixen o Isak Dinesen, podrien constituir el leit-motiv de la seva vocació d'escriptora. La de l'encapçalament n'és una de ben significativa, perquè fou el destí, juntament amb una inclinació pròpia vers l'art i la literatura, el que decidí que la baronessa esdevingués escriptora. La segona frase és un vers del poeta R.M.Rilke, que correspon al poema Un destí de dona, i que il·lustra el que hauria estat el destí de Karen Blixen a Kènia si no fos per l'instint, el valor, la seva capacitat de decisió i la intel·ligència amb què, al final de l'aventura africana, enfocà l'inici d'una nova vida al vell continent europeu, retornant a casa als quaranta-sis anys, després d'haver experimentat el fracàs econòmic i sentimental. Aquest episodi, que fou, potser, el més crucial de la seva vida, li féu escriure, anys més tard, una frase determinant que posà en boca d'una de les protagonistes dels Contes d'hivern: *Som nosaltres, les dones, que ho sentim en la pell pròpia. El temps ens pren moltes coses. I finalment ens ho pren tot.* La baronessa, arruinada, retornà als orígens escandinaus amb un bagatge nou que li atorgà la força per emprendre, solitària i malalta, una segona vida, i que consistí en la seva decisió i vocació de convertir-se en escriptora.

La vocació literària de Karen Blixen no es devia una decisió

encunyada als anys africans, després de passar llargues vetllades explicant contes als amics que visitaven la plantació de cafè. Els disset anys que viví a Kènia, entre 1914 i 1931, foren decisius per redescobrir i consolidar una inclinació gairebé innata d'aquella 'adolescent que s'havia educat a Dinamarca i que més endavant viatjà a Oxford, Roma i París empesa per l'art i la literatura l'havien atreta des d'infant.

En qualsevol cas, quan imaginem Karen Blixen i el seu entorn, encara hem de lluitar contra el rostre amable de Meryl Streep, el somriure de Robert Redford i de Klaus Maria Brandauer. És el deute que tenim amb el cinema totes aquelles persones que hem descobert Karen Blixen caçant lleons, explicant contes o sobrevolant la selva i les planures de Kènia. El film, però, ens mostrarà també una altra imatge que correspon de manera molt més exacta a l'escriptora, i que és la que ha guanyat presència i identitat. Blixen està asseguda en una taula, recolzant el cap amb una mà i mirant, somrient, vers la càmera. Té trenta-dos anys, i, al damunt de la taula, hi ha un plec de paper i una ploma al costat.

Anotació biogràfica

En repassar guió biogràfic de Karen Blixen, la primera idea que suggereix és la de la consideració de si és més interessant la biografia o l'obra i analitzar fins a quin punt, en el seu cas la construcció autobiogràfica que fa a través de l'obra literària - Out of Africa (traduït en català com Memòries d'Àfrica), Shadows in the grass (Ombres sobre l'herba) - conserva alguna relació de versemblança o coincidència amb les dades de la biografia convencional. Val a dir que en el cas de Blixen, el que es considera literatura autobiogràfica, de la que formen part tant les memòries, la correspondència i els diaris, és molt considerable, i el correlat amb la biografia és, si fa no fa, com la dels vasos comunicants. Tal com senyalava Robert Saladrigas en la ressenya de l'àlbum "Blixen de Frans Lasson i Klara Selborn"², la biografia és no solament la clau per a la lectura, sinó que, a més, permet de manera fidedigna la reconstrucció de les geografies de l'escriptora.

Filla d'una parella, Wilhelm i Ingeborg, que encarnaven respectivament l'esperit aventurer i emprenedor i la burgesia culta i lliurepensadora i que engendraren cinc fills, la petita Tane, nascuda el 1885, escrivia als onze anys, la primera obra de teatre. Fou poc després del suïcidi del seu pare. L'obra, titulada Pride Goeth before a fall, va ser representada per tota la família. Però de la producció teatral, l'única comèdia que conservà i revisà fou The revenge of the truth (La venjança de la veritat), que escriví als dinou anys i va refer més tard, el 1925, en una versió per a putxinel·lis. Entre els quinze i vint anys escriví alguns poemes, com Breeze (Brisa) o The Rowers song (La cançó dels

vogadors). Els primers anys de l'adolescència, les influències literàries de Tanne havien estat les de la infantesa, les de la narrativa escandinàvia i islàndica juntament amb la narrativa popular i rural danesa. Més endavant, aprofundí en un coneixement acurat i exhaustiu estudi de la literatura danesa clàssica i de la prosa i la poesia angleses. Quan es traslladà a Àfrica ho féu acompanyada de la col·lecció de clàssics de la literatura, relligada en pell, que havia estat propietat del seu pare. Tot plegat incentivà l'interès literari de la noia i li desvetllà la capacitat d'imaginació i de fantasia creatives. L'escriptor Georg Brandes, parent llunyà de la família, l'ajudà indirectament en el descobriment de la literatura.

Però la jove Tanne s'havia sentit més atreta per l'art. Lluità amb l'entorn familiar per poder assistir a les classes a la Reial Acadèmia de Copenhague, on fou admesa el 1903 i hi sojornà fins 1907, alternant la pintura i l'escriptura d'alguns contes i altres composicions literàries i amb alguns viatges. Des de que sortí de la Reial Acadèmia fins el viatge a Àfrica repartí la seva activitat entre el conreu artístic i literari més o menys displicent, els viatges artístics -a París el 1910, i posteriorment a Itàlia-, i la companyia de la joventut aristocràtica danesa i sueca. Fou així com conegué el primer rebuig amorós, per part de Hans Blixen-Finecke, i com es casà amb el seu germà bessó Bror per emprendre l'aventura africana, el 1913: l'explotació d'una plantació de cafè a Kènia.

Els anys de Kènia foren els de la llibertat, l'aventura i el retrobament de l'amor, un amor el final tràgic del qual fa oblidar l'últim tram de la relació, ja cremada i acabada, amb Denis Fynch-Hatton, i que tant al llibre de memòries, Out of Africa, com al film del mateix títol apareix més idealitzat que en realitat no fou. El canvi, l'enfortiment de la personalitat de Karen fou definitiu, i en el tracte social reconeixia la importància de l'alliberament físic i psicològic per esdevenir igual, en el comportament, en les accions, als homes, i més, internament, ella mateixa: *M'agradaria donar dos petits consells a les dones joves: que es tallin el cabell curt i que aprenguin a conduir. Aquest parell de coses poden transformar la pròpia vida (...) I com que ningú no porta corsés, aquí una es pot moure igual que un home*, escrivia el 1923. I afegia: ... *em sembla que aquest és un temps d'avenç per a les dones, i que els propers cent anys ens portaran revelacions glorioses*. Llibertat, sentiment de plenitud personal -sempre vorejada de conflictes: la salut malmesa per la sífilis que li encomanà el seu marit, la fluctuació dels negocis, les relacions amoroses, no sempre fàcils- i el sentiment de pèrdua de la joventut i, amb ella, d'una part de la vida. Blixen descobrí, a l'Àfrica, que entre la felicitat i la infelicitat no hi transcorre més que un tel primíssim, en el qual el destí, que sovint és encarnat en el pas del temps, hi juga un paper primordial.

Quan retornà a la casa familiar de Rungstedlund es trobà arruïnada físicament i econòmicament, a punt d'abandonar-ho tot, fins el món mateix. Havia sofert un intent de suïcidi després de la ruptura amb Fynch-Hatton, potser perquè se sentia una dona acabada. A Rungstedlund hi recuperà la força que li atorgava la creativitat, i l'aparició dels Set contes gòtics, el 1934, l'encaminà definitivament vers la consolidació literària. El 1937 publicava, a Londres, les Memòries d'Àfrica; el 1942, Contes d'hivern, i fins la dècada següent no foren publicats els Darrers contes (1957) i Anècdotes del destí (1958), un dels seus llibres més significatius. Encara en vida, el 1961, fou publicat el recull Ombres sobre l'herba complementava el record dels anys africans.

La vida no va ser fàcil per a l'escriptora Isak Dinesen. Per signar l'obra literària havia recuperat el cognom familiar i l'havia precedit pel nom d'Isak -el que somriu- amb un gest ple d'ironia que feia prevaler el posicionament de qui ja havia viscut prou, i ben dolorosament, i passava els anys viatjant, llegint i escrivint per retornar sempre a les parets i a les habitacions cada vegada més solitàries de la casa de Rungstedlund. Després de la seva mort, el 1962, s'editaren pòstumament diversos títols de narrativa, d'assaigs i articles. La velleta excèntrica que saludaven els veïns indiferents es convertí el 1986 en glòria nacional amb motiu del film Memòries d'Àfrica, que adaptava els dos títols de memòries africanes de manera més aviat endulcorada i que guanyà set òscars. El 1991 la casa de Rungstedlund s'obrí com a museu, amb un edifici annex on es conserven les edicions i traduccions de la seva obra, així com els records de la seva vida literària i personal.

Els motius de l'escriptora

Karen Blixen és considerada com a narradora, però l'abast real de la seva obra és molt més ric i profund. Els títols que corresponen a narrativa autobiogràfica: Out of Africa, Shadows in the grass i l'edició de la correspondència, Letters from Africa, constitueixen mostres molt significatives i valuoses no solament pel que fa al gènere literari o a una determinada literatura colonial, sinó també pel que fa a la introspecció i al descobriment del jo personal i del jo literari. En aquest sentit, i, sobretot, en la correspondència, Blixen és diàfana. La seva narrativa ha estat qualificat d'extraordinària pel fet d'haver posat tot el seu talent a l'abast de la recreació autobiogràfica amb voluntat expressiva i literària.

Entre les novel·les i contes, els que pertanyen al cicle denominat gòtic, encapçalat pels Set contes gòtics (1934) ha estat tradicionalment els més valorats. Als Contes... s'hi uneixen el fantàstic i el pessimista, com una transposició del sentit del dolor que l'escriptora vol transmetre. Un altre títol, Anècdotes del destí (1958) posa de manifest no solament

l'arrelada vocació de Blixen sinó també la capacitat de fer confluïr els elements i els condicionants aparentment més oposats: l'atzar i el destí són les forces que, finalment, decideixen l'esdevenidor de les persones; el localisme i l'exotisme tenyit d'una certa coloració colonial -dues experiències en la vida de l'escriptora- són dues presències simultànies i no precisament contraposades; el pas de la felicitat a la infelicitat, i viceversa, no depèn més que d'un pas molt lleu que els personatges no sempre són capaços de fer... La vellesa no era un entrebanc per a la creativitat, i per això Blixen reforça encara és la narració dins la narració en una multiplicat d'històries que remet a la tradició oral de les antigues rondalles escandinaves on el fantàstic i l'irreal feien acte de presència barrejats amb la realitat més humil i més quotidiana.

Darrere la biografia i l'obra, en darrer terme ens preguntem pels motius de l'escriptora. Ella mateixa s'hi referí en un assaig empeltat de records i rondalles, On mottoes of my life (1960): *cadascú de nosaltres sent dins del cor la riquesa i la raresa d'aquesta sola cosa: la vida*. Un dels motius més comunament acceptat és el de la necessitat econòmica. Però el motiu profund de Karen Blixen fou el de la recerca de seva pròpia identitat. Els canvis de nom -Tanne, Karen, Isak, Pellegrina- que l'acompanyaven en les diverses etapes biogràfiques tenen com a rerefons no solament el d'una personalitat adaptable i canviant, sinó també el del neguit que la féu copiar, el 1926, un significatiu poema del danès Holger Drachmann, Who am I? (Qui sóc?) al seu germà: *Who am I? / In the night I hear/ from silent woods/ a cry like: help me, / my God! / I rise, listen, / am unable to sleep. / Who am I? / How do I / look?* Aquesta serà una consideració bàsica per la resta de la seva vida. Fins i tot en el punt àlgid de la seva relació amb Dennis Fynch-Hatton, Blixen reflexiona sobre la necessitat de retrobar-se i de ser, d'una vegada, aquella que creu i que vol ser. En el procés de l'escriptura i a mida que avança en la creació literària, Blixen construeix no un personatge de ficció, sinó que referma amb els textos la seva personalitat i la seva visió del món en tot el seu abast: des de la intimitat fins a la societat.

El deute amb el cinema

S'ha insistit en la idea que Karen Blixen ha tingut tres grans desgràcies: la ruina econòmica de la plantació de cafè, una vida sentimental malhaurada i haver estat objecte d'una pel·lícula, que alguns consideren mediocre, com la que la llançà a la fama internacional entre el gran públic, en l'adaptació de la narració autobiogràfica de Out of Africa. Bona o dolenta, n'ha consagrat, per molt temps, el perfil biogràfic i la versemblança física i, per a alguns, ha estat el pas iniciàtic al coneixement més profund que ha posat de manifest a un personatge

força diferent que el que vivia a través de la gran pantalla. La Karen Blixen riallera, amb el fusell a la mà i tocada de salacot, ha deixat pas a l'escriptora asseguda a la seva taula, o a la rondallista que, com Sherezada, explicava contes al llarg de nits senceres. Personalment més m'estimo les imatges de l'àlbum en blanc i negre que n'explica vida tota la seqüència biogràfica i que, més enllà de l'aventura africana, em retorna al jardí d'ambre, a Seeland, el sud del nord escandinau. Mentre agraeixo al cinema aquest descobriment guardo la imatge de debò, la de l'escriptora de Rungstedlund.

Memòries d'Àfrica fou la segona adaptació cinematogràfica de l'obra de Blixen, el 1986, i, entre altres causes, existeix probablement la de celebració del centenari de la seva mort el 1985. Però uns anys abans, previ al pas de Blixen a la fama popular, Orson Welles havia adaptat magistralment Anèctodes del destí per al film que ell mateix interpretà juntament amb Jeanne Moreau, titulat Una història immortal. Fins el moment de redactar aquestes línies, El festí de Babette (1988) ha estat la tercera i darrera adaptació cinematogràfica. El seu director, Gabriel Axel adaptà el conte homònim per a una pel·lícula interpretada per Stephane Audran. Si Memòries d'Àfrica va guanyar set òscafs, El festí de Babette va merèixer, en estricta justícia, l'Oscar a la millor pel·lícula estrangera.

La visió del cinema és des d'uns ulls diferents dels del lector, amb més complexitat. Els del director actuen sobre el text literari i les possibilitats que ofereix; les del públic sancionen la qualitat del producte. En tots tres casos, i per diferents raons, Blixen ha reeixit. El cinema ha tingut el valor afegit de promoure indirectament un millor coneixement de la seva personalitat, amb més profunditat sobre l'autora i amb un notable augment d'edicions, traduccions i lectures. El cinema, que és el gran art del segle vint, sovint es troba en deute amb la literatura, però en el cas de Karen Blixen el deute ha estat equilibrat i compensat induint a millor coneixement de l'obra literària.

El jardí d'ambre

El darrer paisatge de Karen Blixen és el del jardí on fou reposa, a prop del turó Ewald, a Rungstedlund. És un jardí ran de mar que envolta la casa on l'escriptora visqué des del retorn de Kènia fins la seva mort, el 1962, i que a la tardor, es torna de color d'ambre. Després d'haver conreuat un bon nombre de noms de ploma -a cadascun hi correspongué un capítol biogràfic-, trià el de Karen Blixen com el darrer i definitiu nom. És per això que em sembla que nomenar-la per qualsevol de les altres denominacions, fins i tot la d'Isak Dinesen, és fer-li una mena de traïció. Des de la nostra contemporaneïtat, encara se li fa difícil desfer-se de l'aparença que li atorgà Meryl Streep per recobrar la seva veritable

imatge a través dels anys, fins arribar a ser aquella senyora molt gran que els infants de Rungstedlund dels anys cinquanta, miraven de lluny com una dama molt prima, vestida de blanc, i més aviat excèntrica.

Com han fet altres crítics i lectors, sovint m'he preguntat si Karen Blixen hauria estat l'escriptora que avui coneixem si la plantació de cafè a Kènia hagués reeixit, si hagués pogut perllongar els breus estadis de felicitat a Àfrica, si no s'hagués estavellat l'avió de Denis Fynch-Hatton. ¿Fins a quin punt la tragèdia personal o la necessitat econòmica actuen com a catalitzador d'una vocació de creativitat i com a vehicle de la necessitat o de la voluntat expressives? La biografia de Karen Blixen és un exemple de la profunda incardinació entre la vida i la literatura que fa reflexionar sobre aquest etern interrogant. Sense desentrellar l'enigma, podem concloure que la creació literària fou el mitja de què es va valer per definir i enfortir la seva identitat intel·lectual, creativa i humana.

NOTES

1. Text llegit al seminari *Paraula de dona*, organitzat per la Universitat Rovira i Virgili, a Tarragona, l'abril de 1995. Per raons involuntàries no ha estat publicat posteriorment juntament amb a les actes del seminari.
2. Publicat en versió castellana per Alfaguara el 1987.